

Innspill til revisjon av Langtidsplan for forskning og høyere utdanning

Institutt for samfunnsforskning takker for muligheten til å komme med innspill til revisjon av Langtidsplan for forskning og høyere utdanning. Vi vil nedenfor svare på spørsmålene Kunnskapsdepartementet har stilt i sitt brev.

Hva fungerer godt i den nåværende langtidsplanen, og hva fungerer mindre godt?

Innledningsvis vil vi gjerne understreke betydninga av å ha en langtidsplan. Dette gir forutsigbarhet for satsinger og muligheter til å bygge kompetanse over tid. Det er derfor bra med langsiktighet i form av en slik plan. Det er også svært viktig at dette følges opp av midler og opptrappingsplaner slik vi har sett i den første fasen av langtidsplanen.

Hensynet til langsiktighet og forutsigbarhet gjør at vi har forståelse for at det er justeringer heller enn store endringer som skal gjøres. Samtidig er 10 år en lang tidsperiode og det er viktig å kunne ta inn over seg at noen samfunnsutfordringer har fått økt betydning – og stiller større krav til forskningsbasert kunnskap – enn det man visste da langtidsplanen ble vedtatt. Dette gjelder særlig noen sentrale samfunnsmessige og kulturelle endringsprosesser som har liten plass i dagens langtidsplan. Dette kommenterer vi nærmere under.

Er det temaer og perspektiver som bør reflekteres sterkere i planen?

I den gjeldende langtidsplanen har samfunnet fått relativt liten plass. Planen tar utgangspunkt i viktige samfunnsutfordringer, men de *samfunnsrelaterte spørsmålene* knyttet til disse utfordringene adresseres i liten grad. Eksempelvis legger planen vekt på å fremme forskning for utvikling av velferdstjenester, mens velferdssystemets virkninger og bærekraft ikke tematiseres. Planen innebærer en offensiv satsing på muliggjørende teknologier og omstilling i næringslivet, men berører i mindre grad hvordan arbeidslivet er i endring og hva det betyr blant annet for virksomheters og arbeidstakers omstillingsevne og teknologibruk. For å fremme et mer helhetlig blikk på samfunnsutfordringene anbefaler vi derfor noen justeringer innenfor de eksisterende prioriterte områdene.

I tillegg er en del av de store globale samfunnsmessige og kulturelle endringsprosessene vi står ovenfor knapt berørt av eksisterende langtidsplan. Dette gjelder for eksempel migrasjon, endringer i offentlighet og demokrati, og endringer i tillitsforhold i samfunnet. Dette er endringsprosesser som setter våre samfunn på prøve og der forskningsbasert kunnskap vil ha stor betydning. For å sikre nødvendig vektlegging av dette anbefaler vi at dette gjøres til et eget prioritert område.

Vi vil i det følgende gjøre nærmere rede for disse anbefalingene.

Justeringer av nåværende prioritering: Velferdsstatens virkninger og bærekraft

Det prioriterte området Fornyelse i offentlig sektor og bedre og mer effektive velferds-, helse- og omsorgstjenester legger i dag sterk vekt på tjenesteutvikling, innovasjon og kunnskapsutvikling med tanke på bedre tjenesteutvikling. Dette er viktige områder der forskningsbehovet er stort.

I beskrivelsene i langtidsplanen synes imidlertid den norske velferdsmodellen å tas for gitt. Det legges ikke opp til forskning verken på velferdsstatens forutsetninger, utfordringer eller bærekraft. Samtidig vet vi at endringsprosesser som globalisering og migrasjon kan sette dagens løsninger under press. Tilsvarende er det behov for økt kunnskap om velferdsstatens virkninger blant annet på inkludering av ulike grupper, sysselsetting og likestilling.

Økt kunnskap om slike forhold vil være helt sentralt for å utforme framtidens velferdssystem. Vi anbefaler derfor at Velferdsstatens virkninger og bærekraft gjøres til et undertema innen det prioriterte området Fornyelse i offentlig sektor.

Justeringer av nåværende prioriteringer: Arbeidslivet i endring

De prioriterte områdene Fornyelse i offentlig sektor, Muliggjørende teknologier, og Et innovativt og omstillingsdyktig næringsliv, berører alle behovene for innovasjon, for omstilling, og for å ta ny teknologi i bruk på gode måter. De tar imidlertid i liten grad innover seg hva dette innebærer for arbeidsmarkedet og arbeidslivet og hvordan det samspiller med andre endringskrefter.

Globalisering, migrasjon, digitalisering, robotisering og automatisering er eksempler på endringsprosesser som gir strukturelle endringer i arbeidsmarkedet. Vi mangler kunnskap om hva disse endringene i arbeidsmarkedet innebærer blant annet for mobilitet og kompetansebehov, for velferdspolitik, for likestilling mellom kjønnene, og for forholdet mellom ulike grupper arbeidstakere.

Et godt fungerende arbeidsmarked og arbeidsliv er viktig nettopp for evnen til innovasjon og omstilling både i offentlig og privat sektor. Økt kunnskap om endringsprosessene i arbeidslivet vil derfor være viktig for å realisere målsettingene bak langtidsplanens prioriteringer.

Vi anbefaler at arbeidslivet i endring enten tematiseres i alle de tre aktuelle prioriteringene (fornyelse i offentlig sektor, muliggjørende teknologier, og et innovativt og omstillingsdyktig næringsliv), eller gjøres til et eget undertema i en av disse.

Ny overordna prioritering: Reflekterende, inkluderende og resiliente samfunn

I dag står samfunnet overfor noen globale samfunnsmessige og kulturelle endringsprosesser der kunnskapsbehovet er stort. Robuste samfunn kjennetegnes av at de har kulturell forståelse og tar inn over seg og reflekterer over kulturelle og samfunnsmessige endringsprosesser. Dagens utfordringer er store, og økt kunnskap trengs for å fremme et samfunn som er inkluderende og motstandsdyktig mot større utfordringer. Dette bør derfor gjøres til et nytt prioritert område i langtidsplanen.

Sentrale forskningstema som bør gjenspeiles i en slik ny prioritering er forhold som ulikhet og tillit, endringer i offentlighet og demokrati, og migrasjon:

Ulikhet og tillit: Den politiske utviklingen i flere land tyder på økende mistillit mellom befolkningsgrupper. Konfliktlinjene fremstår som vekslende og uklare, men stikkord er «elite/folk», «by/land», «globaliseringsvinnere/globaliseringstapere». Mye tyder på at store befolkningsgrupper opplever seg ekskludert. Økende økonomisk ulikhet, både mellom individer, klasser, aldersgrupper, og mellom regioner må antas å være en viktig årsak til dette.

Det trengs forskning både på de strukturelle årsakene til ulikhet, og for å forstå hvordan dette samspiller med utvikling av holdninger, som tillit. Forskningsbasert kunnskap vil være vesentlig for å motvirke uønsket ulikhet og marginalisering. Samtidig trengs større innsikt i hva som fremmer sosial

og demokratisk resiliens, dvs samfunnets evne til å gjenvinne likevekt og ivareta sitt verdifundament i møte med større utfordringer. Norge skiller seg i internasjonal sammenheng ut med høye tillitsnivåer. Norge bør derfor ha en ekstra sterk interesse i at det utvikles kunnskap som kan bidra til å videreføre dette.

Endringer i demokrati og offentlighet: I flere land ser vi nå store politiske endringer. Etablerte politiske mønstre brytes opp, populisme er i framvekst, og det er tendenser til økende avstand mellom folk og eliter. I denne situasjonen vil mer kunnskap om demokratiets endrede vilkår, meningsdannelse, velgeratferd, og dynamikken mellom sosiale forhold og politiske holdninger være sentralt. Et viktig element i å forstå dette er hvordan nye kulturelle uttrykk og et endret medielandskap med nye former for deltakelse og interaksjon forandrer vilkårene for offentlige debatt og politiske deltakelse.

Økt kunnskap om endringene i demokrati og offentlighet vil være sentralt for å kunne fremme gode rammer den offentlige samtalen, tillit til det politiske system, og derigjennom utvikle bedre politiske løsninger.

Migrasjon: Migrasjon skaper utfordringer og muligheter for de som reiser og for samfunnene de kommer til. Vi trenger mer kunnskap om hva som styrer migrasjonsstrømmene, om effekten av ulike typer asylpolitikk, om hvordan ulike lands asylpolitikk påvirker hverandre, om grensekontroll og om hva som kreves for å hjelpe flyktninger og asylsøkere i nærområdene. Samtidig trenger vi mer kunnskap om integrering av innvandrere i samfunnet de kommer til, om utfordringer ulike grupper migranter møter i sine nye land, om forholdet mellom innvandring og velferd, samt forholdet mellom innvandring og likestillingsutviklingen. Vi trenger også økt innsikt i hvordan migrasjon påvirker arbeidsmarkedets funksjonsmåte i mottakerlandene.

Økt kunnskap om migrasjon og integrering er avgjørende både for en kunnskapsbasert asylpolitikk, og for at vi skal legge godt til rette for integrasjon og unngå uheldige konsekvenser av migrasjon.

For alle disse endringsprosessene gjelder at de er globale prosesser med nasjonale nedslagsfelt. Dette betyr at det er viktig at langtidsplanen på disse områdene både har et globalt og et nasjonalt perspektiv.

Hva er de største hindringene for å nå målene i planen, og hvordan kan vi overvinne dem?

Målene i langtidsplanen er å styrke konkurransekraft og innovasjonsevne; å løse store samfunnsutfordringer; og å utvikle fagmiljøer av fremragende kvalitet. Vi vil trekke fram to utfordringer som bør håndteres for at vi skal nå disse målene.

Den ene er knyttet til **hvordan vi kobler forskning til utfordringer**, det være seg samfunnsutfordringer eller behov for innovasjon. Det er viktig at forskere forstår hvilke behov for kunnskap samfunnsaktører og næringsliv har. Det er viktig at forskningsresultatene gjøres tilgjengelige og forståelige for de som har bruk for kunnskapen, og disse må nærme seg forskningen. Og det er viktig å finne grep som gjør at resultater kan bli tilgjengelige i tide. Dette krever gode virkemidler som forener hensynet til langsiktighet og uavhengighet med de konkrete kunnskapsbehovene samfunnsaktører og næringsliv har. Et slik virkemiddel kan være **senterdannelser**. I tillegg til virkemidler som SFF, SFI og FME vil det være hensiktsmessig også med

sentre som adresserer spesifikke samfunnsutfordringer slik vi har sett noen eksempler på de senere år (for eksempel CREX – senter for forskning på høyreekstremisme, og de to sentrene om forsknings- og innovasjonspolitikken innen NFR-programmet FORINNPOL). Slike sentre trenger ikke være så store som SFF/SFI, men bør være større og mer langsiktige enn ordinære prosjekter. Gjennom slike sentre kan en felles kunnskapsbase og arenaer for kunnskapsutveksling med relevante aktører bygges opp over tid både nasjonalt og internasjonalt.

Det andre er knyttet til **langsiktighet i forskningsmiljøene**. Banebrytende forskning som kan bidra til å realisere målsettingene krever langsiktighet i forskningsmiljøene. OECD-gjennomgangen har pekt på at dette er en særlig stor utfordring i instituttsektoren der behovet for inntjening er stort skaper et avhengighetsforhold mellom instituttene og oppdragsgiverne der etablerte problemstillinger dominerer framfor nytenking og kompetanseutvikling på nye felt. Både OECD, FFA og andre peker derfor på behovet for å **styrke grunnbevilgningen** av instituttene. ISF støtter dette. En styrking av grunnbevilgningen kan gjerne knyttes til realisering av langtidsplanen.

På hvilke områder kan det være behov for nye opptrappingsplaner og/eller virkemidler? Begrunn og prioriter.

Det bør lages en opptrappingsplan for det nye prioriterte området «Reflekterende, inkluderende og resiliente samfunn». Øvrige endringer innen de tematiske områdene kan skje som interne omprioriteringer innad i områdene.

Instituttens grunnbevilgning bør styrkes for å fremme langsiktighet i forskningsmiljøene (se også over).

Det er positivt at det er oppmerksomhet rundt rekruttering til forskning. Rekruttering og kvalifisering av forskere er viktig i alle deler av forskningssystemet. I mange deler av instituttsektoren kvalifiserer forskere med doktorgrad seg til forsker I-stillinger på samme måte som førsteamanuenser kvalifiserer seg til professorstillinger i UH-sektoren. Postdoktorstillinger er derfor viktige også for instituttsektoren. Forskningsrådet gir motstridende signaler om hvorvidt postdoktorstillinger ved institutter kan inngå i forskningsrådsprosjekter. Politikken på dette området bør klargjøres slik at det ikke er tvil om at postdoktorstillinger kan benyttes i instituttsektoren.

Norge har gode registerdata. Dette er et samfunnsnyttig fellesgode, det gir et stort potensiale for forskning, og det er et internasjonalt konkurransefortrinn. Tilgang til slike registerdata må derfor komme forskningsmiljøene til gode og SSBs forvaltning av dette bør gjennomgås med særlig vekt på prising, tidsbruk og kvalitet.

Oslo 14. september 2017

Tanja Storsul
direktør